

na zámku v Pardubicích, na nástěnné malbě, která ukazuje motiv zákona a milosti. Vznikla kolem roku 1532, objednavatelem byl Vojtěch z Pernštejna (1490–1534), který se hlásil k novoutrakvismu, směru, jenž byl silně ovlivněn luterstvím. I další nástěnné malby s tímž námětem z Horažďovic a z dominikánského kláštera v Českých Budějovicích vycházejí z pražského typu; obdobně jako nástěnné malby z devadesátých let 16. století ze zámku v Horšovském Týně. Za jejich vznikem stál Vilém starší Popel z Lobkovic, jenž konvertoval k víře podobojí.

Dalším cenným dokladem ukazujícím složitou konfesionální situaci v zemích Koruny české je i fragmentárně dochovaná freska z roku 1555 s námětem zákona a milosti v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. Kostel byl sice v té době formálně katolický, avšak zdejší faráři konvertovali a sloužili zde mše *sub utraque*. Téma prvního hříchu, Kristovy oběti a vykoupení hříšníků rezonovalo i mezi českými bratry. Antiteze hříchu a spasení se totiž objevuje na reverzu medaile Jana Kálefa (1522–1588), biskupa Jednoty bratrské. Můžeme se proto domnívat, že v německých oblastech se daleko více uplatnila kompozice gothská, jež, zjednodušeně řečeno, s větší názorností ilustruje základní teze luteránské doktríny. Oproti tomu pražský typ více vyhovoval prostředí s větší náboženskou diverzitou. Na základě popsaných skutečností lze usoudit, že malba *Zákon a milost* pražského typu byla buď objednána přímo z Čech či Moravy, anebo sem byla dovezena krátce po svém vzniku. Nástěnná malba z Pardubic, Horšovského Týna a z Moravské Ostravy naznačuje, že pražský typ *Zákona a milosti* konvenoval vyznavačům či sympatizantům kalicha, a právě mezi nimi bychom mohli hledat i možného objednavatele této významné malby. Pro stejné kruhy byla podle našeho názoru určená i kopie z Národní galerie v Praze, kterou nejspíše namaloval Lucas Cranach mladší (1515–1586). ▣

Literatura

V. Hrubý - J. Royt, „Nástěnná malba s námětem Zákon a Milost na zámku v Pardubicích“, *Umění* 40, 1992, s. 124–137; M. Ottová (ed.) - O. Kotková - M. Nespěšná Hamsíková, *Živá spojení. Lucas Cranach starší a severozápadní Čechy*, Litoměřice 2019; K. Horníčková - M. Šroněk (eds.), *Umění české reformace (1580–1620)*, Praha 2010; O. Kotková - A. Pokorný, „Lucas Cranach the Elder: Law and Grace and Lucas Cranach the Younger (?): Law and Grace / Lucas Cranach starší: Zákon a milost a Lucas Cranach mladší (?): Zákon a milost“, *Bulletin of the National Gallery Prague XXVIII*, s. 29–45, 163–173; M. Nespěšná Hamsíková, *Lucas Cranach a malířství v českých zemích (1500–1550)*, Praha 2016; M. Weniger, „Durch und durch lutherisch“?: Neues zum Ursprung der Bilder von Gesetz und Gnade, *Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst*, 3, F. 55, 2004, s. 115–134.

Svět se neustále mění

Proč je důležité definovat si muzeum?

— Martina LEHMANNOVÁ

„Muzeum je nezisková, permanentně působící instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, odborně zpracovává, zprostředkovává a vystavuje hmotné a nehmotné dědictví lidstva a jeho životního prostředí za účelem vzdělávání, studia a potěšení.“

Egypt, pravděpodobně muzeum v Káhiře (mezi lety 1898 a 1946)

Dějiny ve veřejném
prostoru

Vystavování dějin

Martina LEHMANNOVÁ

je výkonná ředitelka
Kanceláře Českého výboru
ICOM pro přípravu
Generální konference
ICOM Praha 2022.
V letech 2015–2020
byla předsedkyní
Českého výboru ICOM.
Pracovala také jako
ředitelka Památníku
Lidice, byla kurátorkou
v Uměleckoprůmyslovém
museu v Praze, Muzeu
hl. m. Prahy a Moravské
galerii v Brně.
lehmannova@
@icom-czechia.cz

Definice muzea Mezinárodní rady muzeí ICOM je zastřešujícím minimem, krystalickou esencí toho, co pod pojmem muzeum chápe globální veřejnost. Konsenzus všech je nejdůležitější hodnotou, kterou definice má. Dodává jí autoritu, kterou je možno se zaštitovat. Na ICOM definici muzea odkazuje celá řada dokumentů, počínaje mezinárodně platným doporučením UNESCO na ochranu a podporu muzeí a sbírek, jejich rozmanitosti a jejich úlohy ve společnosti (2015) až po nejrůznější národní a regionální legislativu po celém světě. Shodnout se na jedné větě platné pro celý svět ale není snadné.

PRVNÍ MUZEA A JEJICH CÍLE

Snahy o definování slova muzeum se objevovaly už od počátku, tedy v 18. a 19. století. British Museum, založené roku 1753, deklarovalo úsilí shromáždit příklady ze všech oblastí lidské činnosti a zpřístupnit je všem lidem. Také instituce zakládané na českém území na počátku 19. století se ve svých prvních dokumentech pokoušely definovat účel své existence.

Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění založená roku 1796 (dnes Národní galerie Praha) prohlašovala, že *zřízením galerie by se zabránilo dalšímu ničení a vyvážení obrazů a jiných uměleckých děl, a poskytly se též vzory pro nastávající umělce a milovníky umění*. Zakladatelé Obrazárny považovali od počátku za nejdůležitější otázky zachování kulturního dědictví a vzdělávací účely a také přesně popisovali svou cílovou skupinu.

Slezské zemské muzeum usilovalo v době svého založení (1814) o to *poskytnout studující mládeži příležitost k užitečné četbě a zříditi pramen, z něhož by mohli umělci a řemeslníci, toužící po vyšším duchovním vzdělání, načerpat poučení, současně však také pro podnícení potřebného studia přírody skrze smyslové představení uspořádaných přírodních produktů, jakýmkoli způsobem jsou tyto dosažitelné*. Sedmistránkový text dále vyjmenovává nashromážděné sbírky, díky nimž bude možné splnit popsání cíl. Objevují se zde základní úkoly muzeí platné dodnes: budování sbírek, edukace, atraktivita.

V nejstarších dokumentech Národního muzea (1818) stojí: *Vlastenecké muzeum má zahrnovat všechny oblasti národní literatury a národní produkce a v jednom celku představit vše, co vlasti přinesly příroda a lidská píle*. Jedná se o větu z podrobného čtyřstránkového materiálu, který vypočítával všemožné důvody založení muzea. „Otec zakladatel“ muzea Kašpar Šternberk velmi dobře popsal odstrašující příklady některých evropských muzeí, která jsou *mrtvými poklady,*

pokud se jich náležitě neužívá ku prospěchu věd, k dobru lidstva.

HLEDÁNÍ UNIVERZÁLNÍ DEFINICE

Najít univerzální definici muzea usilovaly už v 19. století vydávané encyklopedie. Na našem území to byl Jungmannův *Slovník česko-německý* z roku 1836, kde je muzeum definováno jako *místo Músám posvěcené, jako bibliotheka, akademie, pokoj, kde se studuje atd. Pražské národní muzeum, Prager vaterländisches Museum*.

Ottův slovník naučný v roce 1901 muzeum popisoval jako chrám vědy a vědecké systemizace: *místo zasvěcené vědám i uměním (...) kde znázorněn jest systém a historický rozvoj jednotlivých odvětví vědy, umění, průmyslu atd., výtvořky a výrobky jejich, napodobenými preparáty, tabulkami, diagramy apod.*

Zaměříme se ale na moderní definici muzea, která je výsledkem shody globální elity zástupců muzejních institucí. V roce 1946 čtrnáct delegátů zasedání UNESCO založilo Mezinárodní radu muzeí ICOM. Shodli se na tom, že úloha muzeí v procesu péče o kulturní a přírodní dědictví je natolik unikátní, že si zaslouží speciální pozornost. Hned také předmět svého zájmu definovali: Slovo „muzeum“ zahrnuje všechny veřejně přístupné sbírky uměleckých, technických, vědeckých, historických nebo archeologických materiálů, včetně zoologických zahrad a botanických zahrad, s výjimkou knihoven, kromě případů, kdy udržují stále výstavní prostory. V dalších letech docházelo k úpravám definice. V roce 1951 se ve stanovách ICOM objevil text zdůrazňující stálost, veřejný zájem a vzdělávací roli muzea. V roce 1968 na generální konferenci v Mnichově se v definici poprvé objevilo slovo potěšení a muzea nastoupila na cestu od chrámů věcí směrem k institucím živých diskusí o těchto věcech.

Na sklonku šedesátých let proběhla intenzivní debata o potřebě změn ICOM, do které se velmi výrazně vložil tehdejší ředitel Moravského zemského muzea Jan Jelínek. Na generální konferenci konané v roce 1971 v Paříži a Grenoblu se podařilo prosadit nové stanovky a Jelínek byl zvolen prezidentem ICOM. V přijatých dokumentech také zaujímá významné místo jedna velmi krátká, ale důležitá rezoluce: *Muzea musí přijmout skutečnost, že svět se neustále mění.*

Jan Jelínek a tehdejší vedení ICOM se zamýšleli nad samotným pojmem „muzeum“. Na následující generální konferenci roku 1974 v Kodani byla schválena nová definice: *Muzeum je nevýdělečná, stálá instituce ve službách společnosti a jejího rozvoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkovává*

LIBRARY OF CONGRESS, WASHINGTON, D.C.

ZEPTALI JSME SE

Jaké impulzy přináší muzeím diskuse o změně jejich definice? A jak ne/ovlivní zážitky návštěvníků muzeí?

Diskuse nad novou definicí muzea by mohla v českém prostředí přinejmenším znepokojit samotné muzejní pracovníky. Stále totiž žijeme v atmosféře kolegiálního srozumění a značného uspokojení. Jako by muzeum mělo víceméně stejné funkce jako před čtyřiceti lety. Jen s tím rozdílem, že se vypařila ideologická mlha, která byla něčím (jak si namlouváme), co přišlo zvenku a co s vlastní muzejní prací nemělo nikdy nic společného. Využívání nových technologií, jejichž význam pro odbornou činnost je zřejmý, avšak jejichž vliv na možnosti zprostředkování chápe muzejní prostředí buď jako dobově nezbytný ornament, anebo spásu, je vedle časté snahy o poněkud přepjatý marketing jenom vnější známkou toho, že čas běží.

Žáci Z. Z. Stránského a čtenáři Waidacherovy *Příručky obecné muzeologie* stále trvají na tautologické definici muzea, v níž je hlavní role přidělena procesu tzv. muzealizace, chápané jako faktum. Muzealizace ovšem není nic jiného než specifický typ institucionalizace historicky (a tedy sociálně, politicky a diskurzivně) podmíněných vztahů mezi lidmi, které se jeví jako lokalizovatelné uspořádání vybraných souborů předmětů, nehmotných dokladů sociální a přírodní skutečnosti, informací a významů, založené na jistém typu operací s nimi. Jedná se o veskrze sociální, politickou a mocenskou praxi. Což neradi slyšíme, neboť to také znamená, že musí být předmětem kritiky, a snad dokonce společenské diskuse a kontroly, která vždy ohrožuje svrchovanost majitelů klíčů. Nová definice muzea navržená na konferenci v Kjótu v roce 2019 je v našem prostředí znepokojivá právě proto, že sice decentně, ale důrazně vrací do hry pozornost k nesamozřejmosti muzea jako historické instituce, a tedy k jeho společenské odpovědnosti a k jeho kritickému, emancipačnímu či inkluzivnímu potenciálu. Pracně budované zdání autonomie muzea jako paměťové instituce a autority expertního vědění se pod jeho tlakem může začít bortit.

Jestliže debata nad novou definicí muzea alespoň trochu zvíklá jistoty, na nichž naše muzea stojí, návštěvník to pozná. Bude se možná cítit méně jako konzument a víc jako občan. Neříkám, že to musí být vždycky příjemné. □

Marek Pokorný, ředitel ostravské městské galerie PLATO

Muzeum jako místo pro diskuzi (Jurkovičova vila v Brně-Zabovřeskách)

a vystavuje pro účely studia, vzdělávání a zábavy hmotné důkazy o člověku a jeho prostředí.

Přijetí této definice provázely bouřlivé debaty. Spor se vedl kolem konstatování, že muzeum je nevýdělečné. Skutečně traskavou diskuzi pak způsobila slova, že muzeum je *ve službách společnosti*. Spor se odehrával až v rovině politické. Zástupci muzeí ze zemí západního světa obviňovali zástupce zemí socialistického bloku z vnášení socialistických praktik do muzejnictví. Naštěstí se vše podařilo vysvětlit k vzájemné shodě a definice byla schválena. Jan Jelínek a československá muzeologie s jejím nejvýznamnějším představitelem Zbyňkem Z. Stránským na mnoho desítek let ovlivnili světové muzejnictví. Drobné úpravy ze znění definice ICOM proběhly v letech 1989, 1995 a 2001.

Literatura

S. A. Baghli - P. J. Boylan - Y. Herreman (eds.), *History of ICOM (1946-1996)*, Paris 1998; M. Lehmannová, „Československý výbor ICOM - hybatel dění“, *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky* 14, 2014, č. 1, s. 19-22; M. Lehmannová (ed.), *Etické kodexy ICOM: Český výbor ICOM*, Praha 2014; B. L. Murphy, *Museums, Ethics and Cultural Heritage, ICOM*, Oxfordshire, 2016; A. Marshall, „What Is a Museum? A Dispute Erupts Over a New Definition“, in: *The New York Times*, 6. 8. 2020, www.nytimes.com/2020/08/06/arts/what-is-a-museum.html.

VÝZNAM SLOV

Jak velký význam má pouhé jedno slovo v definici se ukázalo před rokem 2007. Muzea po celém světě zřetelně vnímala, že proměny společnosti vyvolávají zánik mnohých tradic a dalších příkladů nehmotného kulturního dědictví. Vetknutí nehmotného kulturního dědictví do definice muzea oprávněnou institucí k péči o něj. Bylo také důležité pro rozřešení sporu mezi samotnými muzejníky a rovněž se stalo nástrojem pomáhajícím vysvětlit oprávněnost takové činnosti zřizovateli a přimět ho k jejímu financování.

A právě v tom tkví mimořádný význam definice muzea. Ta totiž není určená jen muzejníkům, ale má sloužit i jejich zřizovatelům. Je to nejzákladnější minimum, které musí znát obě strany. V roce 2007 na generální konferenci

Tento soubor PDF slouží pouze k dokumentaci a evidování účelů pro potřeby autorů, jako příloha k svému vědeckému článku v odborném časopise, pro účely evidence provedení výzkumu, včetně jeho pro systém ICOM.

Žádná jeho část nesmí být dále šířena nebo předána k jiným účelům než výše uvedeným. Výjimka se nevztahuje ani na účely vzdělávání.

Při použití tohoto materiálu je třeba uvést ICOM, s.r.o. jako poskytlátelů zdrojů, při poskytnutí.

ICOM ve Vídni byla definice doplněná o příklady nehmotného dědictví ve znění, které je v záhlaví článku.

Dnes stojíme uprostřed další velké diskuze o definici muzea, která souvisí s pokračujícími změnami ve společnosti. V roce 2019 shrmlal ICOM 250 návrhů na novou definici, v nichž se nejčastěji objevovala tato slova: dialog, diskuze, pluralita hlasů, výměna idejí, socializace, edukace a rovnoprávnost. Pracovní skupina v čele s dánskou muzejní pracovnící Jette Sandahl představila před generální konferencí ICOM v Kjótu 2019 návrh nové definice: *Muzea jsou polyfonními místy demokratizace, inkluze, v nichž probíhá kritický dialog o minulosti a budoucnosti. Uznávají a řeší konflikty a výzvy současnosti, uchovávají artefakty a příklady pro blaho společnosti, chrání rozmanité vzpomínky pro budoucí generace a zaručují všem lidem stejná práva a rovný přístup k dědictví.*

Muzea jsou nezisková, participativní a transparentní, pracují v aktivním partnerství s různými komunitami, aby shromažďovala, uchovávala, zkoumala, interpretovala, vystavovala a zlepšovala porozumění světu s cílem přispět k lidské důstojnosti a sociální spravedlnosti, globální rovnosti a planetární pohodě.

V Kjótu se vášnivě debatovalo. Především evropští muzejníci vyjadřovali nespokojenost s faktem, že je v definici zcela upozaděna sbírka. Většina se pak shodla na tom, že i přes nesporné kvality definice (charakteristika muzeí jako míst kritického dialogu, demokratizace, inkluze, rovnosti v přístupu k dědictví) není text dotážený a nebude možné ho uspokojivě dokončit. Vznikla proto nová pracovní skupina, která má za úkol představit na generální konferenci ICOM v Praze v roce 2022 nový návrh.

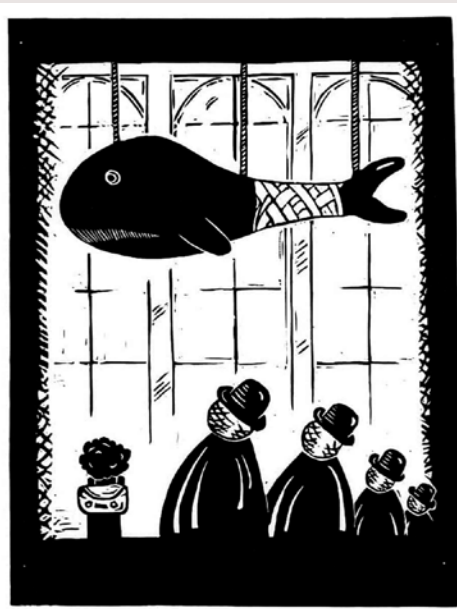
ČESKÝ POHLED

V současné chvíli probíhají po celém světě debaty o definici muzea a národní i mezinárodní výbory ICOM připravují pro své členy různá dotazníková šetření. Český výbor uvítal iniciativu muzeologů z Masarykovy univerzity, kteří budou moderovat debatu o definici muzea na národní úrovni. V únoru a březnu 2021 připravili dotazník, o jehož vyplnění jsme žádali muzejní zaměstnance, pracovníky univerzitních a akademických pracovišť i zástupce zřizovatelů. Dotazník vyplnilo 499 respondentů, z nichž 73 % tvoří zaměstnanci

Velryba se od 19. století stala součástí nejedné muzejní expozice. Zde na karikatuře Olivera Herforda.

Pražský plejtvák myšok jako motiv na plakátu představení divadelního souboru Cabaret Calembour. Změní se postavení plejtváka s předefinováním role muzeí?

muzeí, další jsou akademičtí pracovníci nebo zástupci zřizovatelů.

Autoři dotazníku předpřipravili sedmdesát pojmů, které vybrali z aktuální definice muzea a dalších textů. K dispozici jsou již první výsledky. Respondenti nejčastěji označovali slova dědictví, vzdělávání, edukace, sbírky, výzkum, ochrana, odbornost, poznání, kultura, veřejnost, dokumentace, paměť, člověk, prezentace, minulost, budoucnost, péče ad. Měli také možnost dopsat termíny, které podle nich v seznamu chyběly. Častěji se objevily pojmy oborovost, životní prostředí, doklad, skutečnost, identita, komunikace, veřejná služba, inovace, profesionalita, virtuální realita, komunita, gender, restaurování, umění, inspirace, lidská práva či nezávislost.

Vyhodnocování stále probíhá, ale z výsledků je už nyní možné leccos vyčíst. Čeští respondenti vidí muzea především jako instituce, které

pečují o dědictví a s jeho pomocí mají jedinečné možnosti vzdělávat. Základem muzeí jsou sbírky, které je třeba odborně zpracovávat, chránit a prezentovat veřejnosti. To jsou velmi důležité výsledky, které mohou významně pomoci v hledání hlavních směrů rozvoje muzejnictví. Je patrné, že je zde velký potenciál k rozvoji spolupráce se školami a muzea vnímáme i jako místa celoživotního vzdělávání.

Přestože v hlavní nabídce byly i pojmy jako dialog, kritický dialog, důstojnost, rovný přístup, inkluze, potěšení a zábava, mezi českými muzejníky nezabodovaly. I to je důležitý výsledek, který ukazuje, na čem bychom ještě mohli pracovat. ▣

Článek je upravenou verzí textu, který vyšel na webu českého výboru ICOM